

ВІДГУК ОПОНЕНТА
кандидата юридичних наук, професора
Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН
на дисертацію НОГІНА Володимира Володимировича
на тему «Кримінально-правова політика у сфері забезпечення
охорони віртуальних активів», подану на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Тема дисертаційного дослідження, обрана Володимиром НОГІНИМ, є **безперечно актуальною**, що зумовлено сукупністю взаємопов'язаних обставин як нормативного, теоретичного, так і практичного характеру.

Передусім, актуальність досліджуваної проблематики визначається стрімким розвитком цифрової економіки та впровадженням технологій розподіленого реєстру, які докорінно змінюють традиційні уявлення про майно, обіг активів та механізми здійснення економічної діяльності. Віртуальні активи перестали бути виключно технологічним феноменом і сьогодні виступають самостійним об'єктом цивільного обороту, інвестиційної діяльності та міжнародних фінансових відносин. Одночасно вони дедалі частіше використовуються як інструмент вчинення кримінальних правопорушень, приховування їх слідів, легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, фінансування терористичної діяльності, обходу міжнародних санкцій, а також різноманітних форм кіберзлочинності.

Не можна не відзначити, що розвиток суспільних відносин у сфері обігу віртуальних активів значно випереджає темпи формування відповідного правового регулювання. Національна українська модель правового регулювання цієї сфери ще перебуває у стадії становлення, а значна кількість положень кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства не враховує особливостей правової природи таких активів. За цих умов закономірно виникають труднощі як під час кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь, так і при здійсненні досудового розслідування, накладенні арешту, спеціальній конфіскації та виконанні судових рішень щодо віртуальних активів.

Особливого значення зазначена проблематика набуває в контексті євроінтеграційних процесів. Україна фактично перебуває на етапі адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу, зокрема, до положень Регламенту MiCA, а також до сучасних міжнародних стандартів FATF щодо запобігання використанню віртуальних активів у злочинній діяльності. Саме тому питання формування цілісної кримінально-правової політики у досліджуваній сфері сьогодні виходить далеко за межі суто теоретичної дискусії та набуває важливого прикладного значення.

Водночас необхідно звернути увагу й на іншу обставину. Протягом останніх років у вітчизняній юридичній літературі значно зросла кількість досліджень, присвячених окремим аспектам правового статусу криптовалют, цифрових активів, блокчейн-технологій чи протидії окремим видам кіберзлочинності. Однак комплексні дослідження, у яких проблема розглядалася б саме крізь призму кримінально-правової політики держави, фактично відсутні. Це ще раз підтверджує своєчасність обраної тематики та наукову доцільність проведеного дослідження.

З огляду на викладене, слід погодитися, що ефективне функціонування механізму кримінально-правової охорони віртуальних активів сьогодні неможливе без переосмислення традиційних доктринальних підходів до визначення предмета кримінально-правової охорони, меж криміналізації відповідних діянь та взаємозв'язку кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

Саме тому проведене Володимиром НОГІНИМ дисертаційне дослідження є своєчасним, має важливе теоретичне і практичне значення та відповідає сучасним потребам розвитку науки кримінального права.

Обґрунтованість, достовірність та новизна представлених результатів дослідження. Новизна дисертаційного дослідження визначається не лише тим, що воно є одним із перших комплексних монографічних досліджень кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів, а й насамперед характером отриманих наукових результатів.

Заслуговує на підтримку запропонований дисертантом підхід до розуміння кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів як самостійного сегмента державної політики у сфері протидії злочинності. При цьому автор не обмежується формулюванням відповідної дефініції, а послідовно розкриває її структуру, принципи, суб'єктний склад, засоби реалізації та взаємозв'язок із суміжними напрямками правової політики.

Позитивної оцінки заслуговує також проведене дисертантом комплексне дослідження правової природи віртуальних активів. Автор аргументовано доводить необхідність їх розгляду як особливого різновиду майна (*sui generis*), послідовно відмежовуючи віртуальні активи від суміжних категорій – інформації, електронних грошей, фінансових інструментів, нематеріальних благ та інших цифрових об'єктів цивільного обороту.

Не можна не відзначити авторську багатовимірну типологію кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів. Запропонована система класифікації дозволяє комплексно охарактеризувати місце віртуального активу у структурі складу кримінального правопорушення залежно від виконуваної ним функції, що, безумовно, має важливе значення для подальшого розвитку доктрини кримінального права.

Окремої позитивної оцінки заслуговують положення дисертації щодо взаємозалежності матеріально-правових, процесуальних та кримінально-виконавчих механізмів забезпечення кримінально-правової охорони віртуальних активів. Автор цілком слушно виходить із того, що кримінально-правова заборона не може бути ефективною без належного процесуального механізму її реалізації та дієвих інструментів виконання судових рішень.

Про належний рівень обґрунтованості одержаних результатів свідчить також значний масив використаних нормативних джерел, міжнародно-правових актів, судової практики, спеціальної юридичної літератури, а також послідовність авторської аргументації. Висновки, сформульовані дисертантом, є логічним результатом проведеного дослідження, достатньо аргументовані та загалом переконливі.

Оцінка змісту дисертації, рівня виконання поставлених завдань та оволодіння методологією наукової діяльності. Дисертація Володимира НОГІНА виконана на належному науковому рівні та справляє цілісне враження завершеного самостійного дослідження. Побудова роботи є логічною, а її структура повною мірою відповідає поставленим меті та сформульованим завданням. Обрана автором послідовність викладення матеріалу дозволила комплексно дослідити проблему кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів.

Позитивної оцінки заслуговує той факт, що автор не обмежився лише аналізом кримінально-правових норм. Дисертація побудована на міждисциплінарному підході, що дозволило розкрити досліджувану проблематику крізь призму цивільного, фінансового, адміністративного, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Саме такий підхід видається виправданим, оскільки ефективність кримінально-правової охорони відносин в сфері обігу віртуальних активів значною мірою залежить від узгодженості відповідних правових механізмів.

У першому розділі дисертації автором досліджено теоретико-методологічні та понятійні засади вивчення віртуальних активів як об'єкта кримінально-правової охорони. Не можна не погодитися з дисертантом, що без визначення правової природи віртуального активу неможливо належним чином вирішити питання кримінально-правової охорони відносин у сфері його обігу.

На особливу увагу заслуговує проведене автором дослідження еволюції правового статусу криптовалют та інших різновидів віртуальних активів у законодавстві України та зарубіжних держав. Вдалим видається прагнення автора не лише систематизувати існуючі доктринальні підходи, а й сформулювати власне бачення поняття віртуального активу та його місця серед інших об'єктів цивільного обороту. Заслуговує підтримки також запропоноване автором розмежування понять «цифрові активи», «віртуальні активи», «криптоактиви» та «криптовалюта», оскільки саме від правильного розуміння змісту цих категорій

значною мірою залежить правильність кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь.

Другий розділ дисертації присвячено безпосередньо дослідженню кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів. Заслуговує позитивної оцінки те, що автор не обмежується традиційним викладенням існуючих у науці підходів до розуміння кримінально-правової політики, а пропонує власне бачення її змісту, структури та функціонального призначення у сфері обігу віртуальних активів. Вдалим видається й аналіз співвідношення кримінально-правової політики із адміністративно-правовими та фінансово-правовими механізмами державного регулювання обігу віртуальних активів. Не можна не відзначити ґрунтовність проведеного дисертантом порівняльно-правового аналізу. Дослідження положень Регламенту МіСА, рекомендацій FATF, законодавства окремих держав Європейського Союзу та інших країн дозволило авторові не лише окреслити сучасні тенденції розвитку відповідного законодавства, а й сформулювати практичні пропозиції щодо вдосконалення української моделі кримінально-правової охорони віртуальних активів. Особливий інтерес становить обґрунтований автором висновок про похідний характер кримінально-правової політики від регулятивного законодавства. Дисертант цілком слушно виходить із того, що ефективна криміналізація відповідних діянь є можливою лише за умови чіткого нормативного визначення правового режиму віртуальних активів.

У третьому розділі дисертації досліджуються кримінальні правопорушення, що вчиняються щодо віртуальних активів або з їх використанням. Саме ця частина роботи має найбільше прикладне значення. Позитивно характеризує дослідження запропонована автором багаторівнева класифікація відповідних кримінальних правопорушень. Не можна не погодитися з дисертантом, що віртуальний актив може виконувати різні функції у механізмі кримінального правопорушення – бути предметом посягання, засобом чи знаряддям його вчинення, об'єктом незаконного збагачення або елементом механізму легалізації доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом. Автор демонструє належний рівень володіння як нормами кримінального законодавства, так і сучасною судовою практикою.

Четвертий розділ дисертації логічно завершує проведене дослідження. Його зміст переконливо свідчить про прагнення автора розглядати кримінально-правову політику не ізольовано, а як складову єдиного механізму реалізації завдань кримінальної юстиції. Позитивно оцінюючи результати дослідження, не можна не відзначити комплексний аналіз особливостей кримінального процесуального доказування у провадженнях щодо віртуальних активів, а також проблем виконання судових рішень про їх конфіскацію. Саме ці питання сьогодні залишаються одними з найменш розроблених як у науці, так і у правозастосовній діяльності. Запропоновані автором підходи до визначення фактичного контролю

над віртуальними активами, використання відкритих ключів як доказової інформації, а також адаптації процедур арешту й конфіскації до особливостей цифрових активів становлять безперечний науковий і практичний інтерес.

Методологічне підґрунтя роботи обране відповідно до специфіки досліджуваної проблематики. Дисертантом вдало застосовано поєднання загальнонаукових та спеціальних методів та продемонстровано вправне володіння методологією наукової діяльності. Зокрема, в роботі використано діалектичний, онтологічний, історико-правовий, системно-структурний метод, метод класифікації (групування), порівняльно-правовий (компаративістський), формально-юридичний (догматичний) метод і метод юридичного тлумачення; методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, а також метод узагальнення.

Наукове та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, наведені у дисертації, можуть бути використані у правотворчій сфері; в практичній діяльності; в освітньому процесі та у науково-дослідній діяльності.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Наукові положення, висновки, які містяться у дисертації, достатньою мірою опубліковані у фахових публікаціях та апробовані здобувачем. Кількість та науковий рівень підготовлених наукових праць відповідає вимогам, встановленим для оприлюднення результатів дисертацій. Зокрема, автором опубліковано п'ять наукових праць, серед яких три статті у наукових фахових виданнях та дві публікації тез доповідей на науково-практичних заходах.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Під час ретельного вивчення змісту дисертації та наукових публікацій Володимира НОГІНА фактів порушення академічної доброчесності мною не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження. Безперечно позитивно оцінюючи дисертацію Володимира НОГІНА, слід зазначити, що окремі її положення мають дискусійний характер та можуть стати предметом наукового обговорення під час публічного захисту або ж потребують додаткової аргументації чи уточнення. Зокрема:

1. В Анотації свого дослідження дисертант зазначає наступне: «об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у *сфері формування та реалізації кримінально-правової політики* щодо забезпечення охорони віртуальних активів; предметом – *кримінально-правова політика у цій сфері*, її поняття, зміст, принципи, засоби *та механізми реалізації* у взаємозв'язку з регулятивним, кримінальним процесуальним і кримінально-виконавчим законодавством України та правом Європейського Союзу» (виділено мною І. Г.-В.). На мій погляд, наведене формулювання містить декілька методологічних проблем, першочергово – предмет фактично дублює об'єкт, а не конкретизує

його. Таке співвідношення є формально допустимим, але методологічно – доволі слабким, оскільки межа між об'єктом і предметом майже зникає. Також варто зауважити, що тут предмет дослідження описаний доволі широко та розлого, що призвело до певного «змішування» предмета дослідження та його джерельної бази. Адже формулювання «у взаємозв'язку з регулятивним, кримінальним процесуальним і кримінально-виконавчим законодавством України та правом Європейського Союзу» радше характеризує нормативну або порівняльно-правову базу дослідження, ніж його предмет.

Згодом, у Вступі дисертант зазначає дещо відмінні формулювання об'єкта та предмета: «Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері формування та реалізації кримінально-правової політики щодо забезпечення охорони правомірного створення, обігу й використання віртуальних активів та охорони майнових прав учасників відповідного ринку. Предмет дослідження – кримінально-правова політика у сфері забезпечення охорони віртуальних активів» (с. 23-24 дисертації). Таке формулювання видається більш вдалим, аніж в Анотації, проте також не ідеальним. Адже, тут і надалі предмет та об'єкт фактично співпадають та дублюють один одного. Коректніше, на мій погляд, було б визначити об'єктом кримінально-правову політику України (або суспільні відносини у сфері охорони прав та законних інтересів учасників обігу віртуальних активів); а предметом – кримінально-правову політику у сфері забезпечення охорони віртуальних активів.

2. Ще один дискусійний аспект полягає, власне, у використанні такої конструкції, як *«охорона віртуальних активів»*. Таке формулювання створює хибне враження, що безпосереднім об'єктом охорони є цифровий актив як технічний або майновий феномен. Однак, кримінальне право зазвичай охороняє не речі або активи самі по собі, а суспільні відносини, права та законні інтереси, пов'язані з ними. Та й, власне, і дисертаційне дослідження Володимира НОГІНА також базується на такому доктринальному баченні. Так, до прикладу, дисертант визнає об'єктом досліджуваного ним сегмента кримінально-правової політики «суспільні відносини правомірного створення, обігу й використання віртуальних активів і охорони майнових прав учасників ринку» (с. 25 дисертації); об'єктом кримінально-правової охорони – «суспільні відносини, пов'язані зі створенням, обігом і використанням віртуальних активів» (с. 62 дисертації). Тому, на мій погляд, більш точною була б назва (і, відповідно, - предмет) дослідження, для формулювання яких замість «охорони віртуальних активів» було б використано конструкцію на кшталт: «у сфері обігу віртуальних активів»; або «охорони прав та законних інтересів учасників обігу віртуальних активів»; або ж «протидії правопорушенням, пов'язаним із віртуальними активами».

3. Одним із центральних положень дисертації є запропоноване автором визначення віртуального активу *як майна особливого роду (sui generis)*, субстратом якого є інформація. Дисертант досить переконливо демонструє

недоліки існуючих підходів до визначення правової природи віртуальних активів, проте значно менше уваги приділяє аналізу можливих наслідків запропонованої концепції для подальшого розвитку кримінально-правової політики та доктрини. Адже визнання віртуального активу самостійним видом майна неминуче впливатиме не лише на кваліфікацію кримінальних правопорушень проти власності, а й на розуміння предмета багатьох інших складів кримінальних правопорушень (до прикладу, правопорушень у сфері господарської діяльності, службової діяльності тощо). У зв'язку із цим цікаво було б почути позицію дисертанта щодо того, чи потребує підтримана ним концепція перегляду традиційного розуміння предмета кримінального правопорушення у кримінальному праві України, чи йдеться лише про уточнення окремих його різновидів?

4. Протягом усієї дисертаційної роботи дисертант переконливо доводить, що кримінально-правова політика повинна формуватися у тісному взаємозв'язку із регулятивним законодавством. Разом із тим видається, що частково поза увагою автора залишилося питання впливу стрімкого технологічного розвитку на стабільність кримінального законодавства. Ринок віртуальних активів характеризується надзвичайно високою динамікою. Нові технологічні рішення, фінансові інструменти та моделі виникають значно швидше, ніж законодавець здатний реагувати на відповідні зміни. У зв'язку з цим виникає закономірне запитання: чи не існує ризику того, що запропонована автором модель кримінально-правової політики також потребуватиме постійного перегляду залежно від розвитку цифрових технологій? Було б цікаво почути бачення дисертанта щодо співвідношення стабільності кримінального закону та необхідності його оперативної адаптації до розвитку цифрової економіки.

5. Заслужовує підтримки проведений автором аналіз європейського законодавства та міжнародних стандартів у сфері обігу віртуальних активів. Водночас складається враження, що дисертант дещо оптимістично оцінює можливість імплементації окремих положень Регламенту МіСА в українське законодавство. Як відомо, нормативна модель МіСА створювалася для функціонування у межах єдиного фінансового простору Європейського Союзу, який характеризується високим рівнем інституційного розвитку, уніфікованою системою фінансового нагляду та широкими можливостями адміністративного контролю за діяльністю постачальників послуг, пов'язаних із криптоактивами. За таких умов цікаво було б почути думку дисертанта щодо того, які саме положення європейської моделі можуть бути імplementовані в Україні без суттєвої модифікації, а які, навпаки, потребуватимуть адаптації з урахуванням особливостей національної правової системи?

Наведені зауваження мають переважно дискусійний характер, спрямовані на продовження наукової дискусії щодо порушених у дисертації проблем та

жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Володимира Володимировича НОГІНА є самостійним, оригінальним, актуальним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають важливе теоретичне та практичне значення та вирішують важливу наукову проблему – створення наукового підґрунтя для ефективної кримінально-правової політики у сфері охорони прав та законних інтересів учасників обігу віртуальних активів.

За актуальністю, новизною, достовірністю та обґрунтованістю, науково-теоретичною та практичною значущістю результатів, кількістю та обсягом публікацій, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, передбаченим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Відповідно, автор дисертації – Володимир НОГІН – за умови успішного захисту заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право.

ОПОНЕНТ:

**завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1 (з підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України)
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

Ірина Газдайка-Василишин